

ՀՐԱՆՏ ԴԻՆՔ.ԴՐՎԱԳՆԵՐ ԿՅԱՆՔԻՑ ԵՎ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

Էլինա Միրզոյան

«Անշուշտ, մահից վախենում եմ,
սակայն մահը ոչինչ է, եթե հանգուցյալը
կարող է լինել ոտքերի վրա ամուր կանգնած մեկը...»:

ՀՐԱՆՏ ԴԻՆՔ

1954թ. սեպտեմբերի 15-ին Մալաթիայում՝ Սալըքյուփրյու թաղամասի Բոնջուքլու փողոցի N 1 տանը¹, ծնվում է Հրանտ Դինքը: Նա հայրական կողմից սերում է գյուրունցի Հովհաննես² և արաբկիրցի Պայծառ Դինքերի, մայրական կողմից՝ Էրզրումցի Անդրանիկ և գյուրունցի Լուսի(ն)ե Չաքքըրների³ զերդաստաններից:

«Հրանտ⁴ նրան անվանակոչում է Հովհաննես պապը: Նա սպասվածից շուտ է ծնվում: Սպիտակամորթ, խոշոր աչքերով, ընդգծված, արտահայտիչ հոնքերով և երկար թարթիչներով: Նման էր իր պապին և՛ խելացիությամբ, և՛ արտաքինապես»⁵, - հիշում են ազգակիցները: Պապը Հ. Դինքի կյանքում առաջնային և ծանրակշիռ տեղ էր զբաղեցնում. նա տիրապետում էր յոթ օտար լեզվի և շատ էր սիրում զբաղվել ընթերցանությամբ: Ինչպես և պապը, Դինքն անսահման կարևորում էր գիրքը՝ առաջնորդվելով պապի խորհրդով. «Տղա՛ս, մեր պապերը, թողնելով ոսկիները, առաջնահերթ վերցրել են գրքերը»⁶:

Հրանտն ավագն էր Սարգիս և Նվարդ Դինքերի երեք որդիներից: Հայրը՝ դերձակ Սարգիսը, Մալաթիայում ճանաչված և հմուտ արհեստավոր էր, հայտնի էր թերզի Հաշիմ (terzi hasım/վարպետ, դերձակ Հաշիմ) անվամբ: «Բարձրահասակ,

¹ Տե՛ս Tuba Çandar, Hrant, Istanbul, 2010, էջ 29:

² Հովհաննես (Օհաննես) Դինքն ընտանիքում ավագն էր: Մալաթիայի կիրթ, ուսյալ և հարգարժան հայերից էր, ում տանը միայն հայերեն էին խոսում. եթե հարևան տներում կարող էին թուրքերեն կամ քրդերեն խոսել, ապա իրենց տանն արգելված էր (այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Tuba Çandar, *նշվ. աշխ.*, էջ 24-28):

³ Լուսինե Չաքքըրը գյուրունցի արհեստագործ, հինգ երեխաների հայր Մանուել Աշոտյան էֆենդիի դուստրն էր: Նա հոր միակ աղջիկն էր. հայրը նրան Ահչիգ (Աղջիկ) էր կոչում: Սերաստիայի մանկատան հայ աղջիկներից մեկն էր. 1915 թվի Հայոց ցեղասպանությունից հրաշքով փրկված, հայկական քարավաններից ընտրված և մանկատուն հանձնված մանկահասակ աղջակներից էր: «Թուրքին գնալ չցանկանալով»՝ Լուսինե ամուսնացել է Էրզրումցի Անդրանիկի (Անդո) հետ (այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Tuba Çandar, *նշվ. աշխ.*, էջ 23, 24):

⁴ «Իբրեւ Հուր» եւ «Եռանդ» ըլլալով, որպէս հուր (կրակ) եւ եռանդ (կենսունակութիւն, խոյանք) իմաստով», - գրում է «Ակօս»-ը (թիվ 575, 6 ապրիլ, 2007): Բոլոր մեջբերումները պահպանված են բնագրային ուղղագրությամբ, բացառությամբ մեր կողմից կատարված թարգմանությունների:

⁵ Tuba Çandar, *նշվ. աշխ.*, էջ 29, 30:

⁶ «Sirtlayip getirenlere», «Ağos», 18 Ekim 1996.

բարեւտես, բարի, մաքուր և մեծ սիրտ ունեցող տղամարդ էր»,-- հիշում են հարազատները⁷:

Հայրը՝ Սարգիս Դինքը, թեև ճանաչված և հմուտ արհեստավոր էր, այնուամենայնիվ, դժվարությամբ էր վաստակում ընտանիքի ապրուստը, ուստի 1958-59 թվականներին ստիպված եղավ գնալ Կոստանդնուպոլիս՝ Գում Գափու՝ արտագնա աշխատանքի:

1959-ի տարեվերջին Հովհաննես պապը Նվարդին երեք երեխաների հետ ճանապարհում է Պոլիս՝ Սարգիսի մոտ: Դինքի հայրը Գում Գափու թաղամասում՝ Արայըջը փողոցում գտնվող մի տուն է վարձակալում: Այն գտնվում էր ծովեզերքի մոտ և պատկանում էր մի ձկնորսի: Այս փողոցն Արևմտյան Հայաստանից եկած հայերի հավաքատեղին էր: Շուրջ մեկ տարի են միասին ապրում այս տանը. նոր կյանք սկսելու փորձերն ապարդյուն են անցնում:

1961 թվականն էր, երբ դատական ատյանի որոշմամբ Դինքի ծնողներն ամուսնալուծվում են, դատարանը երեխաների խնամակալությունը հորն է հանձնում: Մայրն այս ընթացքում տեղափոխվում է Արմենակ Չաքըրի՝ Հրանտ Դինքի մորեղբոր տուն: Երեխաները, չցանկանալով մորից անջատ ապրել, տանից փախուստի են դիմում:

Խոսքով (Օրհան) և Երվանդ (Լեվենթ) Դինքերը փոքր էին, իսկ Հրանտը «մեծ մարդու նման», ինչպես Երվանդ Դինքն է նշում, իր «հասակից բարձր գործ է բռնում», կազմակերպում է փախուստը. գուցե դա կյանքում նրա առաջին ըմբոստությունն էր⁸:

«Տանից փախուստի դիմած և փողոցներում կորսված երեք եղբայրներ...Ես և եղբայրներս միասին Գում Գափուի փողոցներով շարունակ վազում էինք ու վազում...թե որքա՞ն դա տևեց, չգիտեմ...Վերջապես ոստիկանությունը գտնում է մեզ...Գում Գափուի ձկնորսական պահոցում՝ մի քրոցի մեջ... Երեքս, որքան ուժ ունեինք, փարված մեկս մյուսիս, քնած էինք այդտեղ՝ անոթի և ծարավ: Ես յոթ տարեկան էի, Խոսքովը՝ հինգ, Երվանդը՝ երկու»⁹, - գրում է Դինքը:

⁷ «Terzi Haşim'in oğlu Firat», «Aksiyon», 22 February 2007.

⁸ Tuba Çandar, *նշվ. աշխ.*, էջ 38-40:

⁹ «Kaybolmayın çocuklar», «Agos», 8 Kasım 1996.

*Գետիկփաշա թաղի Հայ բողոքական եկեղեցու մուտքի հարկն օգտագործվում էր իբրև մանկատուն, սկզբում մանկատնից օգտվում էին 4-5 տղա, որոնց թիվը կարճ ժամանակում հասնում է 100-ի: Ժողովարանը հիմնականում Արևմտյան Հայաստանից բերված որբացած և աղքատ հայ երեխաների ապաստան-գիշերօթիկ դպրոց էր, որտեղ նրանք բողոքական կրթություն և դաստիարակություն էին ստանում, թեև կրոնական պաշտամունքն այդքան էլ խիստ չէր կարգադրվում: Մեծ ծիսակարգեր չէին կատարվում, սակայն տնօրենը խիստ վերահսկում էր, որ Ժողովարանի ներսում խոսեն միայն հայերեն՝ իրենց մայրենի լեզուն չմոռանալու համար (Tuba Çandar, *նշվ. աշխ.*, էջ 42-46): Ժողովարանը մանկատնից առավել կարելի է «Մանկանց բույն» անվանել, ինչպես ինքը Դինքն է ասում: Այն որբացած, փողոցներում անտեր, անպաշտպան մնացած հայ երեխաներին ապաստան տալու, մեկ վայրում ժողովվելու և կրթություն տալու վայր էր («Meleklerin müjdesi», «Agos», 13 Nisan 2001):

Բարերարները և բարեգործական կազմակերպություններն անսակարկ նեցուկ էին կանգնում պատանեկան այս տուն-դպրոցին: Եվ բարերարների հետ կապված հիշողությունները վառ ու

Այս դեպքից հետո Հ. Դինքի տատը՝ Լուսիե Չաքըրը, գնում է Գետիկփաշայի Հայ բողոքական եկեղեցաշենքի ներքնահարկում գործող Ժողովարան(Մանկանց բույն)* որբանոց-մանկատան տնօրեն, Կազդուրման կայանի տնօրեն Հրանտ Քյույուքյուզեյանին (Գյուզեյան) տեսնելու: Վերջինս Գետիկփաշայի հայ բողոքական եկեղեցում կուսակրոն քահանա էր, ով որբացած հայ մանուկներին առաջին ապաստան տվողն էր. նա հայ մանուկների փրկության գործը նախաձեռնողն էր: Սկզբում նա մերժում է՝ ասելով, որ այդտեղ միայն հայ որբացած և աղքատ երեխաներին են ապաստան տալիս, իսկ երեխաների թիվն արդեն անցնում էր հարյուրից: Սակայն երբ Դինքի տատը պատմում է ձկնորսական քրոջի մասին, վերջինս համաձայնվում է:

Ժողովարանում ապաստան ստանալով՝ Հ. Դինքը և իր եղբայրները Գետիկփաշայի հայ բողոքական եկեղեցուն պատկանող Ինջիրդիբի նախակրթարան են հաճախում. մանկատան տղաներն այստեղ էին ուսանում:

Այս ընթացքում մայրը կանացի վերարկուներ էր կարում և հանձնում վաճառքի, իսկ հայրը սեբաստացի վարպետ Սահակի մոտ քալֆա էր: Հայրը նպատակ չուներ, որ որդին ուսումը շարունակի, ուստի նրան իր հետ աշխատանքի էր տանում որպես օգնական: «Դերձակ հայրս զիս քովը առաւ որպէս չըրախ (օգնական): Ինչպիսի՞ գործեր կ'ընէի հօրս քով, լաւ չեմ յիշեր... Սակայն գործ մը կար, որ երբեք չէ կորսուած յիշողութենէս: Բազմաթիւ վերարկուներ կը դիզէին ուսերուս վրայ ու ես զանոնք կը տանէի վերջին արդուկի համար ուրիշ գործարան մը: Բազմութեան ուշադրութիւնը կը գրաւէի փողոցին մէջ վերարկուներու տակ կորսուած, բարակ, նիհար տղայ մը, - հիշում է Դինքը, - բայց այդ պահուն բոլորէն ալ գէր... Օր մը Փրկիչս (Օսնիկ Ֆրչըջյան) զիս ազատեց... Հօրս հրահանգեց որ զիս իր մօտ տանէր, դպրոց արձանագրելու համար»¹⁰:

Օսնիկ Ֆրչըջյանը Բեզջիյանի միջնակարգ (բարձրագույն նախակրթարան) դպրոցի երջանկահիշատակ տնօրենն էր: Եթե չլիներ նա, ապա Դինքի կյանքը, ինչպես ինքն է գրում, «աղտոտութեան և դժբախտութեան մէջ պիտի ընթանար»¹¹, քանի որ նրա պահանջով է, որ Դինքը շարունակել է իր ուսումը. ավարտելով նախակրթարանը՝ նա սովորում է Բեզջիյանի միջնակարգ (բարձրագույն նախակրթարան) դպրոցում¹²: Այդտեղ սովորելու տարիները նրա համար եղան բնատուր ձիրքերի հասունացման ու ստեղծագործական մտքի կազմավորման արգասավոր մի շրջան. կրթության պակասը լրացվում է ընթերցանությամբ: Նրա գրական

գունավոր էին Հրանտ Դինքի համար: «Մանկությունս անցկացրած Գետիկփաշայի մանկանց բույնի մեջ ամենանշանավոր, ամենակարևոր և երբեք չմոռացվող հիշողություններից մեկը, - հիշում է Դինքը, - Ամերիկայից ինձ հետ մոտիկից ծանոթանալու և ինձ այցելության եկած բարերար ընտանիքի հետ միասին Ստամբուլ կատարած զբոսանքն էր» («Kafadan atıyorum», «Agos», 12 Aralık 1997):

¹⁰ «Այլու», Ստամբուլ, թիւ 8, 19 ապրիլ, 1996:

¹¹ Նույն տեղում:

¹² <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/5850528.asp>

նախափորձը մայրերի օրվան նվիրված բանաստեղծությունն էր, որի համար նա 2.500 լիրա մրցանակ էր ստացել¹³:

Օսնիկ Ֆըչըջյանի բարեբախտ ազդեցությամբ Հ. Դինքին հնարավորություն է տրվում կրթելու հրապարակախոս-քննադատի իր միտքն ու գեղագետի ճաշակը. դեռևս այդ տարիներին նա թղթակցում է թուրքական «Ջումհուրիյեթ» թերթին: Երիտասարդ Դինքի գրական դաստիարակության գործում պակաս կարևոր դեր չի կատարել նախակրթարանի ֆրանսերենի ուսուցչուհի Աիդա Թանիքյանը*: Վերջինիս տանը հարուստ գրադարան կար: Հրանտը հաճախ էր հյուրընկալվում նրան՝ գրքերից օգտվելու¹⁴:

Դինքը պատանեկության տարիներին նաև զբաղվել է ֆուտբոլով. խաղացել է և՛ Զարասփորում (Գում Գափուում հայկական մարզական ակումբ), որտեղ ստացել է վկայական, և՛ Թաքսիմսփորում, այնուհետև Գալաթասարայի երիտասարդաց թիմում: Սակայն ուսման հետ չհասցնելով համատեղել՝ թողել է ֆուտբոլը:

Միջնակարգ կրթությունը Բեզջիյանում ստանալով՝ Հ. Դինքը Սուրբ Խաչ Դպրեվանքի մեջ ուսանեց, այնուհետև Շիշլիի լիցեյն ավարտեց: Այս ավարտելով Պոլսի բնական գիտությունների ֆակուլտետի կենդանաբանության բաժինը՝ ստանում է նաև փիլիսոփայական կրթություն և հանուն ձախակողմյան քաղաքական պայքարի՝ հրաժարվում է կենսափիլիսոփայության ամբիոնի հետ կապված երազանքներից¹⁵: Նա Թուրքիայի մեջ ծավալվող ձախակողմյան քաղաքականության մեջ գործուն պայքար էր ծավալում: Հայկական համայնքը հայտնի դժվարություններից հեռու պահելու և պաշտպանելու նպատակով Դինքը և Դպրեվանքի իր երեք ընկերները հայկական ծագումը չշեշտելու համար դատարանի որոշմամբ փոխում են իրենց անունները¹⁶, և Հրանտը Ֆըբաթ* անունն է ընտրում:

1970-1980 թթ. Կոստանդնուպոլսում տարածված կարծիքի համաձայն՝ Դպրեվանքը վերածվել էր «կոմունիստական օջախի»: Հրանտ Դինքի Դպրեվանքի եղբայրներից (ահաբարիզ) Օրհան (Արմենակ) Բաքըրը TIKKO*-ի առաջնորդներից էր, իսկ Դինքն ու նա մտերիմ ընկերներ էին: Երկրում տիրող քաղաքական պայմանները խորապես գիտակցելով՝ Դինքը մի կողմ է դնում խաղաղ կյանքը

¹³ St'ü Tuba Candar, *նշվ. աշխ.*, էջ 75:

Աիդա Թանիքյանը Տիրան Բաքարի («Ակօսի» հիմնադիրներից, իրավաբան) նախկին կինն էր:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 81-84:

¹⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/5850528.asp>

¹⁶ <http://web.archive.org/web/20070927203957/http://www7.vatanim.com.tr/root.vatan?exec=yazardetay&tarikh=&Newsid=61569&Categoryid=4&wid=94> (այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Tibrevank için..., «Agos», 8 Mayıs, 1998, Tibrevanklilik ruhu, «Agos», 29 Kasım, 1996, Tibrevank'in sol yani, «Agos», 8 Ağustos, 2003):

* Ֆըբաթը Յըլմազ Գյունեշ կինոռեժիսորի թուրքական «Հուսալքվածները» ֆիլմի գլխավոր հերոսն էր, ում անունն էլ ընտրում է Դինքը (Tuba Candar, *նշվ. աշխ.*, էջ 106):

* Թուրքիայի բանվորների և գյուղացիների ազատագրության բանակ, որը ձախ ծայրահեղական կազմակերպություն է:

* «Հայ մեծանուն վիպասան Բաֆֆու «Խենթը» պատմավեպի գլխավոր հերոսին էր նա մեզ հիշեցնում», -նշել է «Ակօս»-ի հայերեն բաժնի խմբագիր Սարգիս Սերովբյանը (Tuba Candar, *նշվ. աշխ.*, էջ 185):

և մտնում հասարակական գործունեության հորձանուտը: Այս տարիներին, երբ ընդամենը 18 տարեկան էր, նրան շրջապատում «խենթ»¹⁷ էին կոչում, քանի որ քաջ, խիզախ, պտղական, նվիրյալ, անհանգիստ և եռանդուն, ամեն խնդրի համար առաջինը նետվող պատանի էր: «Հրանտը ծայրահեղության դիմող, խելագար, խենթ մարդ էր: Մի քաղաքական բանավեճից հետո «խենթ» բառը բերանիցս դուրս է թռչում, և ես նրան ի սկզբանե «խենթ» անվանակոչեցի», - հիշում է գրող Մասիս Գյուրքչյուզիլը¹⁷:

Թեև Հ. Դինքը ծավալում էր հասարակական ակտիվ գործունեություն, սակայն դա չի խանգարում, որ նա այդ տարիներին դրսևորի իր հուզական խառնվածքը Հրանտ և Ռաքել սիրո բարձրակետում: Ռաքել Յադրասանը հայկական Վարդո աշիրերի (ցեղախումբ) ցեղապետ Սիյաբենթ Յադրասանի դուստրն էր: Ծնվել է 1959 թվականին: Սիյաբենթ և Դելալ Յադրասանների 13 երեխաներից մեկն էր: Նա հազիվ 9 տարեկան էր, երբ մայրը մահանում է*, և վերջիններս դժվարին վիճակում են հայտնվում:

«1968 թվականն էր... Ստամբուլից մեր գյուղ են գալիս Հրանտ Գյուզելյան քահանան, Տեր Կիրակոսը և Օրհան Յունքետը*... Մի քանի օր մնում են գյուղում», - հիշում է Ռաքել Դինքը¹⁸:

Հրանտ Գյուզելյան քահանան այցելում է ցեղապետ Սիյաբենթ Յադրասանին. տասնամյակներ հետո Վարդո ցեղախմբի գոյության փաստը հայտնի էր դարձել Պոլսի հայկական համայնքում: Երկար ընդմիջումից հետո սա վերապրած հայերի առաջին հանդիպումն է լինում հայ հոգևորականի հետ: Նրա այցի շնորհիվ հայկական ցեղախումբը տեղեկացել է, որ Թուրքիայում իրենցից բացի դեռ քրիստոնյա հայեր կան: Քահանա Գյուզելյանը ցեղապետին առաջարկում է աշիրերի երեխաներին Պոլիս ուղարկել՝ հայ-քրիստոնեական կրթություն ստանալու: Ցեղապետ Յադրասանը, օրինակ ծառայելով իր մյուս ցեղակիցներին, համաձայնվում է Պոլիս ուղարկել իր 9-ամյա աղջկան՝երկու եղբայրների հետ¹⁹: Ցեղախմբի մյուս անդամները ևս, օրինակ վերցնելով, քրդախոս շուրջ 25 երեխայի ուղարկում են Թուրքիայի հայկական որբանոց-ճամբար:

«Ընտանիքիցս, գյուղիցս բաժանվելով՝ Ստամբուլ ենք գնում...Որոշ ժամանակ Թուրքիայում ենք մնում...Առաջին անգամ այստեղ ենք սկսում հայերեն սովորել...Հետո տեղափոխվում ենք Ժողովարան, այնուհետև երկրորդ տարեկեսին նախակրթարան ենք սկսում հաճախել»²⁰, - հիշում է Ռաքել Դինքը:

¹⁷ Tuba Çandar, *ԿՂՎ. ԱՂԽ.*, էջ 105:

Ռաքել Դինքի մոր մահից հետո Սիյաբենթ Յադրասանը երկրորդ անգամ ամուսնանում է հանգուցյալ կնոջ մորեղբոր դուստր Բեդրո Յադրասանի հետ (Նույն տեղում, էջ 128):

* Որֆացի բժիշկ (<http://www.dnforum.am/showthread.php/5632-Պոլսյ-Պատանեկան-Տուներ>):

¹⁸ Tuba Çandar, *ԿՂՎ. ԱՂԽ.*, էջ 125:

¹⁹ «Կինս աղա Սիյապէտին խըջէն (աղջիկ) է: Ան իր հօտէն գողցում քանի մը գառնուկներէն մեկը եղաւ, որ մնաց Եւրոպա գաղթած իր պարագաներէն քիչ մը հեռու: Խօսքը մեր մէջ, լաւ որ գողցեր եմ այդ գառնուկը», - գրում է Դինքը («Մարմարա», Կոստանդնուպոլիս, 18 մարտ, 1994):

²⁰ Նույն տեղում, էջ 63:

Դպրոցին կից հարկաբաժնում բնակարան էր տրամադրվել աղջիկների համար: Աղջիկ երեխաների պատասխանատուն Իսկուհի Հեթումյանն էր (երեխաները նրան Իսկուհի մորաքույր էին կոչում), ով Ռաքելին իր խումբ է վերցնում: Նրանց խմբին մորաքույրուն քրզլարը (morakuyr՝տո kizlari/մորաքրոջ աղջիկներ) էին անվանում: Ռաքել Դինքը նրանցից մեկն էր²¹: Այնուհետև, երբ Ռաքելը Բալաթայում գտնվող հայկական դպրոցում էր սովորում, Հ. Դինքն այդ ընթացքում դպրոցի պատանիների հսկիչն էր: Նա արտակարգ երաժշտական լսողություն ուներ. և՛ դաշնամուր, և՛ սազ նվագել է սովորում*: Մի օր Հ. Դինքը Ռաքելի փաստաթղթային նկարներից մեկն ինչ-որ կերպով գտել և մեծացրել էր և փոքր-ինչ գինովցած՝ սկսել էր սազ նվագել: Այսպես սկսվում է նրանց սիրո պատմությունը: Նրան սկսում են կոչել ջութակ (ջութակի պես բարձրահասակ և վայելույշ էր)²²:

Ինչպես նշել ենք, Վարդո աշիրեթը 1978 թ. տեղափոխվել է Պոլիս, սակայն անգամ այստեղ ներցեղային սովորույթները, այդ թվում՝ ներքին ամուսնությունները, չեն փոխվում: Սա արտահայտվել է այն ժամանակ, երբ Դինքը ցանկություն է հայտնել ամուսնանալու Ռաքելի հետ, ում ճանաչել է դեռևս մանկատնից*: Վարդո ցեղախմբի երիտասարդները սպառնում են Դինքին և պահանջում հրաժարվել այդ մտքից: Հարցը կարգավորվում է միայն Հայոց պատրիարք Շնորհք Գալուստյանի միջամտությամբ: Նա անձամբ է ցեղապետ Սիյաբենթից աղջկա ձեռքը խնդրում, և կրոնասեր հայը չի կարողանում մերժել բարձրաստիճան հոգևորականին²³:

1975 թ. փետրվարին Հրանտ Դինքի և Ռաքելի նշանադրությունը տեղի է ունենում Ֆերիքյոյում: Նրանց նշանը կատարում է կաթոլիկ հոգևորական Հակոբ Մինասյանը²⁴: Վերջապես 1977 թ. ապրիլի 23-ին Նարլըզափուի հայկական եկեղե-

²¹ Նույն տեղում, էջ 63, 64:

* Հ. Դինքը երգել շատ էր սիրում. հատկապես սիրում էր կատարել «Սարի աղջիկ» երգը:

²² Tuba Çandar, *նշվ. աշխ.*, էջ 142, 144-146:

* Մանկատան երեխաներն ամառներն անցկացնում էին Թուրքա Քամփում (ճամբար): Այստեղ երեխաները «և՛ աշխատում էին մեղվի պես, և՛ խաղում» (<http://www.istanbulermenivakiflari.org.tr/istanbul-ermeni-vakiflari/el-koyma-hikayeleri/yok-edilen-atlantis-uygarligi-tuzla-ermeni-cocuk-kampi/88>): Առաջին խումբը, որ ժամանել էր ճամբար, 8-10 տարեկան երեխաներից հավաքված 20-հոգանոց խումբն էր, որի մեջ էր նաև Հրանտ Դինքը (8 տարեկան)(«Aşk olsun», «Agos», 5 Temmuz 1996): Ճամբարում նա շուրջ 20 երկար ու խնամյալ տարիների աշխատանք է տարել: «Մեր ընտանիքները, հարազատները, գիշերները հեռուն՝ քաղաքին պլպլացող լոյսերը դիտելու ժամանակ կը յիշէինք միայն: Լման երեք տարի, առաօտուն արեւածագին արթննալով, մինչև կէս գիշերները աշխատեցանք եւ Գամփի շէքին մէջ շինութիւնը ամբողջացուցինք: Մեր մէջ ամենէն կարճահասակներէն մին՝ Զաքար, որուն Քիւթիւք՝ կոճղ անունը դրած էինք, առանձին կը գրկէր ցեմենտի պարկը եւ մինչեւ տանիք կը հանէր»,- հիշում է Դինքը: Այն շրջադարձել է նրա ողջ կյանքը. այստեղ է ծանոթացել իր կնոջ՝ Ռաքելի հետ: Միասին մեծացել են, ապա ամուսնացել... Երեխաներն էլ այստեղ են ծնվել («İsyanimin pike uçuşlari», Agos, 13 Ağustos 1999): «Անադոլուի(Արևմտյան Հայաստան-Է.Մ.) կանաչ դաշտերուն մէջ անմեղութեամբ իրարու հետ խաղացող հայ եւ թուրք տղաքը իրարէ բաժնելու», ԱՄԱԼԱ-ի շարքերը համալրելու մեղադրանքով ավարտվել է «Ատլանտիդյան քաղաքակրթությունը» (<http://www.dnforum.am/showthread.php/5632-Պոլսոյ-Պատանեկան-Տունը>):

²³ Տե՛ս Մելքոնյան Ռ., *Իսլամացված հայերի խնդիրների շուրջ*, Եր., 2009, էջ 47, 48:

²⁴ Tuba Çandar, *նշվ. աշխ.*, էջ 151-153:

ցում տեղի է ունենում նրանց ամուսնության արարողակարգը, և ողջ ընտանիքով տեղափոխվում են Ֆերիքոյ՝ Դինքի հոր տանը բնակվելու²⁵: Նրանք երկու դուստր և մեկ որդի են ունենում՝ Պայծառ (Դելալ), Արարատ (Արատ) և Սերա*:

1980-ականներին Հ. Դինքը նոր հորիզոններ հղացող արտահայտություններով հասարակության ուշադրությունը գրավում է՝ «Յենի Յուզլըլ», «Զաման» և «Բիր Գյուն» թերթերում անկյուն զբաղեցնելով: 1990-ական թվականներին Դինքը Ջութակ²⁶ ծածկանվամբ Կ. Պոլսի «Մարմարա» օրաթերթում «Նոր գրքեր» ընդհանուր խորագրի ներքո, ներկայացրել և լուսաբանել է թուրքահայ համայնքից դուրս լույս տեսնող բոլոր այն նոր գրքերը, որոնք անդրադարձել են Հայկական հարցին²⁷, քանի որ «Հայկական Հարցը թուրք հրատարակչական մարզէ ներս այդքան ալ ձեռք առնուած ու քննարկուած հարց մը չէր եղած եւ «թապու» մը ըլլալով տեսնուած էր անընդհատ»²⁸:

1996 թ. Հ. Դինքը և իր համախոհ ընկերները հիմնադրում են «Ալօս» երկլեզու (հայերեն-թուրքերեն, որը Պոլսի մեջ նմանատիպ առաջին շաբաթաթերթն էր) պարբերականը: Այն Դինքի և իր ընկերների կողմից ի սկզբանե հրապարակ իջավ «որպես անխուսափելի ձայն համատարած լուծության մեջ»²⁹:

Ինչպես կասեր արևմտահայ գրող, հրապարակախոս, գրաքննադատ, խմբագիր Արփիար Արփիարյանը, Թուրքիայում խմբագիրը պետք է լարախաղացի ճարպկություն ունենա, հակառակ դեպքում կսայթաքի և կջախջախվի: Դինքը, համաձայն խմբագիրների դեմ իրագործվող թուրքական ավանդույթի, դառնում է թիրախային կետ: Թուրքական օրենսգրքի 301 (թուրքականությունն անարգող) հոդվածով երեք անգամ քրեական գործ է հարուցվում նրա դեմ. «Տինք, Թրքահայերու ապրած լուծեան եւ վախի պատին վրայ ծակ մը բացած ըլլալուն համար

²⁵ Նույն տեղում, էջ 155-159:

* Հրանտ և Ռաքել Դինքերն իրենց երեխաներին հայկական անուններով են անվանակոչում, սակայն հայտնի պատճառներով երեխաների իսկ ապահովության համար անունները փոխվում են. Պայծառը (Հ. Դինքի հորական տատի անունով) դառնում է Դելալ (Ռաքել Դինքի մոր անունը, որը քրդական անուն էր), իսկ Սերային Սուրբ Գրքի Սառա անունով են կոչում, Արարատն էլ կրճատվելով դառնում է Արատ (նույն տեղում, էջ 258, 264):

²⁶ Այս նույն առաքելությամբ հետագա տարիներին Ջութակը «Ալօս» - ում անկյուն է զբաղեցնում «Ջութակէն նօթագրութիւններ» խորագրի ներքո. «Այս գիրքերուն մասին ատեն-ատեն ծանօթագրութիւններ ընել սկսած էինք անցեալ երկու տարիներու ընթացքին «Մարմարա» օրաթերթին մէջ: Այդ աշխատութիւնները աւելի շատ նոր հրատարակուած գիրքերու մասին էին: Աշխատանքը պիտի շարունակենք «Ալօս» շաբաթաթերթով, ուր պիտի ջանանք աւելի սիւսթեմատիկ աշխատանք մը տանիլ եւ հետաքրքրողներուն համար արխիւ մը պատրաստել: Ուրեմն, հաւանաբար, ժամանակ առ ժամանակ մեր այս յօդուածաշարքին մէջ պիտի տեղադրենք նաեւ աւել առաջ Ջութակ ծածկանունով լոյս տեսած գիրքերու ծանօթագրութիւնները եւս: Մեր յօդուածաշարքին այս պատճառաւ տուինք «Ջութակէն նօթագրութիւններ» անունը» («Ալօս», թիվ 22, 30 օգոստոս, 1996):

²⁷ «Մարմարա», 12 նոյեմբեր, 1993:

²⁸ «Ալօս», թիվ 22, 30 օգոստոս, 1996:

²⁹ Չենգիզ Աքթար, *Կոչ ներումի*, Եր., 2011, էջ 15:

վերջին ամիսներին ընթացքին երեք անգամ³⁰ «Թրքությունը անարգելու» համար ամբաստութեամբ իր դեմ դատ բացուեցաւ»³¹:

Դեռևս 1980 – ականներին՝ համալսարանական տարիներին, ձախակողմյան հատվածի շարժումներին մասնակից լինելու համար նա երեք անգամ հսկողության տակ է առնվել, ամիսներով բանտում մնացել և երկար տարիներ (25 տարի³²) չի կարողացել անցագիր վերցնել: Ինչպես նաև քանիցս նրա դեմ դատեր են բացվել այլևայլ առիթներով³³, մինչև որ ռճրագործ ստորին ուժերը թիկունքից սպանում են նրան «Ակօս»-ի խմբագրատան դիմաց:

Հրանտ Դինքի վերջին ու մեծագույն սխալն այն համոզումն էր, որ Թուրքիայում մարդիկ վնաս չեն տալիս «աղավնիներին»³⁴. Հրանտ Դինքը ընկած է խմբագրատան առջև՝ «այն շատ վտանգալոր ուղեղէն զարնուած կաշկանդուած խաղաղութեան աղունկիկ մը պէս»: «Ակօս»-ի հիմնադիրներից, հայերեն էջերի բազմամյա խմբագիր Սարգիս Սերովբյանն այս առումով նկատել է տվել, որ խփեցին, բայց չմտածեցին, որ նա առասպել պիտի դառնար, իսկ առասպելները չեն մեռնում³⁵:

Չխորանալով առանձին ուսումնասիրություն պահանջող խնդրի մեջ՝ նշենք այն, որ դատավարությունը դեռ շարունակվում է, և այն տակավին չի բացահայտել իրական պատվիրատուներին. «Ողբերգությունը ամբողջով, սակայն կատակերգությունը շարունակվում է»³⁶:

³⁰ Առաջինը «Թուրքականությունը նախատելու» համար վեց ամիս բանտարկության դատապարտության վճիռն է կայացվել, սակայն պատիժը հետաձգվել է: Հաջորդը իր գրություններից մեկում «թունավորված արյուն» արտահայտությունն օգտագործվելու համար է դատական գործ հարուցվել, բանտարկության է դատապարտվել, սակայն սա ևս հետաձգվել է: Այնուհետև մեկ այլ գրության մեջ «Թուրքական արդարությունն ազդեցության տակ առնելու» ամբաստանությամբ է դատ բացվել («Ակօս», թիվ 529, 19 մայիս, 2006, տե՛ս նաև թիվ 538, 21 հուլիս, 2006):

³¹ «Ակօս», թիվ 529, 19 մայիս, 2006:

³² Տե՛ս «Ակօս», թիվ 498, 14 հոկտեմբեր, 2005:

³³ Նույն տեղում:

³⁴ Հրանտ Դինքը վերջին օրերին իր հոգեվիճակը վախվորած աղավնու հոգեվիճակի հետ էր նույնացնում, սակայն վստահ էր, որ Թուրքիայում աղավնիներին վնաս չեն հասցնում: Աղավնին անմեղության, մաքրության և բարության խորհրդանիշ է, սակայն Լիբանանում կա «Թիր օ փիժօն» հասկացությունը: Ձիարձակարանի նման մի վայրում հավաքված և շրջան կազմած մարդիկ, օդ արձակված աղավնիներին կրակելով, գրավ և բախտախաղ էին անում: Իսկ շրջան կազմած մարդկանցից շատերը սպասելով, որ աղավնին վայր ընկնի, բզկտում և իրար ձեռքից փախցնում են: Հրանտ Դինքն էլ, հարկ է ասել, որ այդ աղավնիների բախտակիցը դարձավ («Ակօս», թիվ 565, 26 հունվար, 2007):

³⁵ Նույն տեղում:

³⁶ «Ակօս», թիվ 570, 2 մարտ, 2007:

ՀՐԱՆՏ ԴԻՆԹ.ԴՐՎԱԳՆԵՐ ԿՅԱՆՔԻՑ ԵՎ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

Էլինա Միրզոյան

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացված են նշանավոր հայ լրագրող, հասարակական գործիչ, պոլսահայ «Ակոս» շաբաթաթերթի հիմնադիր-խմբագիր Հրանտ Դինքի կյանքն ու խմբագրական գործունեությունը: Լուսաբանվել են նրա կյանքի և հասարակական գործունեության բնութագրող և ընդգծված կողմերը: Դինքը Թուրքիայի այն ակնառու հայերից էր, ով հայտնի դարձավ՝ Հայոց ցեղասպանության թեմատիկայի շուրջ բարձրաձայնելով: Փաստերի համադրման և վերլուծության արդյունքում լույս է սփռվել նրա կյանքի կարևորագույն և շրջադարձային իրադարձությունների վրա: **Բանալի բառեր՝** Հրանտ Դինք, «Ակոս», Ռաքել Դինք, Վարդո, Թուզլա:

EPISODES FROM LIFE AND EDITORIAL ACTIVITY OF HRANT DINK

Elina Mirzoyan

SUMMARY

This article presents the life and activity of Hrant Dink, the Armenian famous journalist, public figure, founder and editor-in-chief of the Armenian weekly “Agos”, the typical sides, characteristics of Dink’s life and activity. Hrant Dink was one of the famous Armenians in Turkey, who had become known as one of the authors to raise the issue of the Armenian Genocide. In the article we also emphasize the important and main events in Dink’s life on the basis of the analysis of the facts.

Keywords: Hrant Dink, “Agos”, Rakel Dink, Vardo, Tuzla.

ЭПИЗОДЫ ИЗ ЖИЗНИ И РЕДАКТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГРАНТА ДИНКА

Элина Мирзоян

РЕЗЮМЕ

В статье представлены жизнь и деятельность известного армянского журналиста, общественного деятеля, редактора-основателя армянской газеты «Акос» Гранта Динка. Освещены типичные стороны, основные вехи жизни и общественной деятельности Динка. Динк был одним из выдающихся армянских деятелей в Турции, ставшим известным благодаря своим последовательными шагам по поднятию темы геноцида армян во внутритурецкой общественно-политической жизни.

Ключевые слова: Грант Динк, «Акос», Ракель Динк, Вардо, Тузла.

